

NORMATIVE CURRENTS AND INTRINSIC RESISTANCES

On fluidity, leakage and women's bodies

JENNIE OLOFSSON

Keywords

Gender, fluidity, leakage, embodiment, environment

Summary

Informed by previous works within gender studies, postmaterialist studies and environmental humanities, this article explores the connections – and potential reciprocities – between the term fluidity and the term leakage. Both terms can be said to depict movements of liquids, but whereas fluidity translates to the ability to flow and the state of being fluid leakage translates to (unwanted and/or accidental) loss and to exude, spill and secrete. Investigating fluidity and leakage in relation, both to environmental spills and women's bodies, this article seeks to a) show similarities as well as differences between exploitation of nature and oppression of women, b) encourage an understanding of the two terms as gendered, and c) emphasize materiality, not as a blank slate awaiting cultural inscription, but as an active part of its own becoming. The hypothesis is that leakage is an active, innate, but first and foremost unruly part of every attempt to enclose and contain, something that leads me to suggest that there is an inherent resistance in the leakage – in the movement itself – that remains ignored in recent discussions of fluidity, particularly from a postmaterialist stance. Similar to fluidity, leakage changes and transforms, both in relation to social structures, its own material composition as well as the particular context that encompasses it; however, the former also carries its own resistance in that it is involved in, and co-constituted by different kinds of oppositional practices that spur disgust, repulse and calls for different kinds of measures. This is evident, specifically in relation to waste, where leakage can provide an understanding of the continuous negotiations that occurs as waste both defines, and is defined by (the constant threat of) leakage.

De senaste årens trendiga teorier i form av bland annat post-humaniora och materiell feminism har ofta haft en underliggande ton av att uppmuntra flöden och mångfald. I Jenny Olofssons teoretiskt nydanande text resonerar hon kring nödvändigheten av att inkludera läckage som den marginaliserade aspekten av fluiditet, inte för att begränsa flöden och mångfald, utan påvisa fler sidor av tillblivandeprocesser.

NORMATIVA STRÖMMAR OCH UNDERLIGGANDE MOTSTÅND

Om fluiditet, läckage och kvinnors kroppar

JENNIE OLOFSSON

”Fluiditet” är en egenskap hos vätska och gas. Det som skiljer dessa från fasta substanser [...] är att de ”saknar förmåga att upprätthålla en tangentiell kraft, eller skjuvkraft, när de befinner sig i vila” och därigenom genomgår [de] ”konstanta formförändringar närhelst utsatt för dessa krafter”. (Bauman 2000: t1, författarens översättning)

Att hantera avfall är att också hantera det konstanta hotet om läckage. (Hird 2012: 454, författarens översättning)

Den här artikeln för en kritisk diskussion kring begreppet *fluiditet* som används inom vissa postmaterialistiska teoribildningar för att demonstrera det agentskap som återfinns hos materialitet. Syftet är att visa på att begreppet fluiditet behöver kompletteras med begreppet *läckage* för att få en mer nyanserad förståelse för hur genus och miljö hänger samman. Detta görs genom att visa på de potentiella sambanden mellan avfallshantering, kärnavfallsförvaring, översvämningar, luftföroreningar och kvinnors kroppar. Att undersöka begreppen fluiditet och

läckage och hur de omvandlas till varandra kan a) tjäna till att visa på likheter och skillnader mellan kvinnoförtryck och exploatering av miljön, b) öppna upp för en förståelse av de båda begreppen som bekönade, samt c) visa på materialitet, inte som ett passivt föremål för diskursiva inskriptioner utan som en aktiv medskapare i ständiga tillblivandeprocesser. Givetvis finns skillnader i de båda begreppens teoretiska och metodologiska aspirationer, deras utbredning, användningsområden och historik: skillnader som med all säkerhet omöjliggör en traditionell komparativ studie. Samtidigt kan jag inte låta bli att betrakta läckage som den g(l)ömda, olycksaliga, ovälkomna och ständigt nedtystade sidan av fluiditet. Att öppna upp för en förståelse av de båda begreppen som bekönade blir viktigt, både utifrån genusforskning, och det som på svenska kan översättas till humanistisk miljöforskning. Humanistisk miljöforskning (engelska *Environmental humanities*) genomgår just nu en omfattande utveckling internationellt. I Sverige har humanistisk miljöforskning utvecklats till ett multidisciplinärt område som undersöker begränsningar i de sätt på vilka vi tänker kring hållbarhet, miljöexploatering och marknadsstrategier för att komma tillrätta med vår klimatpåverkan (se exempelvis Sörlin 2012). På detta sätt kan studier inom humanistisk miljöforskning bidra till en förståelse för hur exploatering av miljö hänger samman med sociala och ekonomiska intressen. Begreppet läckage är också intressant, både utifrån genusvetenskap, postmaterialistiska teoribildningar och utifrån humanistisk miljöforskning då det relaterar till kvinnors kroppar – menstruation, laktation, urin och silikon från bröstimplantat är några exempel på vad som kan utgöra läckage – men också till det konstanta hot som följer med exempelvis avfallshantering, kärnavfallsförvaring, dammkonstruktioner och industriella utsläpp.

Både fluiditet och läckage visar på rörelse, men medan *fluiditet* eller *fluid* definieras som ”flytande; som har samband med strömning”, översätts *läckage* med ”förlust genom läckning” (SAOL 2006). Tittar vi på verbet *läcka* översätts detta med ”Vara otät, tränga, eller sippra ut” (SAOL 2006). Läckage relaterar alltså framför allt till otäthet och förlust medan förklaringen av fluiditet inte är uppbyggd kring liknande negationer. Istället tycks det senare begreppet liktydigt med ett icke-politiserat flöde, till synes utan kopplingar till läckage: en icke-relation som jag menar fordrar närmare granskning. Av den anledningen blir det intressant att spekulera kring sambanden mellan begreppen fluiditet och läckage, och då specifikt kring läckage som okontrollerad fluiditet. För till skillnad från fluiditet så tycks begreppet läckage klinga dovt, ovälkommet och olyckligt – ett misslyckande – och med skammens färg på kinden. Frågan är varför vissa rörelser har kommit att betraktas som fluiditet och andra som läckage. Hur omvandlas de till varandra? Vilka är skillnaderna och likheterna och på vilka sätt kan dessa

begrepp (som relationella) hjälpa oss att bättre förstå det komplexa sambandet mellan genus och miljö?

Tidigare studier om genus och miljö

Innan jag mer ingående granskar sambanden mellan begreppen fluiditet och läckage är ambitionen att kort introducera tre tidigare studier som på olika sätt visat på sambandet mellan genus och miljö. Carolyn Merchants klassiska bok *Naturens död. Kvinnan, ekologin och den vetenskapliga revolutionen* (1994) är för många en föregångare inom området genus och miljö. Merchant skriver om de ekonomiska, kulturella och vetenskapliga förändringar som ledde till att den mekaniska världssyn som växte fram i Europa, främst under 1600-talet, kom att ersätta föreställningarna om ett organiskt kosmos, samt om hur kön, och då speciellt synen på kvinnan, också var del i denna övergång. Merchant pekar bland annat på hur den mekaniska världssynen uppfattade naturen ”som någonting dött och passivt som skulle kontrolleras av människor” (1994: 13); antaganden som också återfinns i talet om, och beskrivningar av kvinnan. Att likställa natur och kvinnor som kontrollerbara, ja rent av i *behov* av mäns(klig) förvaltning rättfärdigade därmed exploatering av naturtillgångar samtidigt som det kom att reducera kvinnan till en undergiven kropp (Merchant 1994). Fortfarande märks relationen mellan natur och kropp då exempelvis gruventreprenörer talar i termer av malmkroppar för att påvisa en viss typ av mineralfyndighet (som är i behov av utvinning).

I boken *Environmental Culture. The ecological crisis of reason* (2002) argumenterar den ekofeministiska forskaren Val Plumwood för att den antropocentriska (människocentrerade) kunskapssyn som dominerar dagens västerländska samhällen bygger på antaganden om naturen som passiv, utbytbar och vars värde (ofta i termer av en ekonomisk resurs) bestäms av och utgår ifrån mänskliga antaganden. Mot detta ställer Plumwood (2002) en etisk- och omsorgsdriven vetenskap där kommunikation mellan olika arter sätts i centrum. Hennes fokus på ”interspecies communication” eller ”kommunikation mellan arter” (2002: 188, författarens översättning) visar på naturen som en aktiv medskapare i all kunskapsutveckling, långt ifrån vad den antropocentriska kunskapssynen låtit göra gällande. Att, som Plumwood, också likställa den antropocentriska kunskapssynen med en androcentrisk (manscentrerad) kunskapssyn visar inte bara på hur olika maktordningar samverkar utan också på sambandet mellan genusforskning och humanistisk miljöforskning.

Avslutningsvis utgör antropologen Anna Lowenhaupt Tsings bok *Friction. An ethnography of global connection* (2005) en detaljerad etnografi av exploatering av regnskogarna i Borneo, Indonesien och visar på vilka sätt detta möjliggörs av samverkan mellan lokala och globala aktörer. Teoretiskt visar Tsing på hur det vi förstår i termer av global utveckling i själva verket byggs upp av det hon valt att definiera som *friktion* mellan olika kulturella uttryck: ”friktion vill visa på hur heterogena och ojämsställda möten kan leda till nya

maktordningar och kulturella arrangemang” (2005: 5, författarens översättning). Genom att använda sig av friktion för att beskriva det som slentrianmässigt brukar förklaras i termer av kulturkrockar lyfter Tsing fram de produktiva, och också motstridiga krafter som återfinns i möten mellan olika kulturella uttryck; samtidigt som friktion är liktydigt med trögriklighet och motstånd så är det också just detta som skapar rörelse: ”Ett hjul roterar på grund av sin kontakt med vägen; rotation i luften leder ingenstans [...]. Friktion [är därmed det som] genererar rörelse, aktivitet och effekt” (2005: 5, författarens översättning). I den avslutande diskussionen återkommer jag till hur Tsings förståelse av friktion, inte bara i form av motstånd, utan först och främst som grundläggande för att generera rörelse, kan erbjuda nycklar till en fördjupad förståelse för begreppen läckage och fluiditet. För nu återgår jag till Tsings studie där hon (2005) – i likhet med Plumwood – diskuterar naturens agentskap. Även om Tsing inte för ett genomgående resonemang kring genus i denna studie så visar hon på kopplingen mellan genus och miljö genom att notera hur uppkomsten av en speciell typ av maskulinitet utvecklats bland män som lever i och av de indonesiska skogarna, som ett sätt att särskilja sig själva från kvinnor: ”Män beväpnar sig med gamla krigshistorier [...] där penisar likställs med vapen och sperma är använda skott” (Tsing 2005: 39, författarens översättning). På detta sätt markeras Borneos regnskogar utslutande i termer av en manlig domän dit kvinnor saknar, eller har begränsat tillträde.

Med detta sagt är sambandet mellan genus och miljö långt ifrån en ensidig reproduktion av existerande genusordningar där män och kvinnor inordnas i över- och underordning tillsammans med begrepp som kultur och natur, förnuft och känsla, medvetande och kropp. För samtidigt som många ekofeminister visat på det intrikata sambandet mellan kvinnoförtryck och miljöexploatering (Agarwal 1992 råder oenighet kring exakt hur genus – miljö kan och bör conceptualiseras (Nightingale 2006). Tidigare studier har exempelvis påvisat hur den tänkta dikotomin natur-kultur vare sig är universell eller ens given, på samma sätt som de också visat att det saknas en klar skiljelinje mellan vad som skall betraktas som natur och kultur, man och kvinna. Dessa studier tydliggör också hur talet om sambandet mellan natur och kvinnor bygger på samhällsliga och historiska processer. Att inte ta hänsyn till dessa processer innebär risk att reproducera dualistiska ordningar där kvinnor förknippas med en underordnad natur och män med en överordnad kultur. Således, även om naturen historiskt har antagit olika former, både som en välvillig och livgivande moder eller jungfru och som en vild och okontrollerbar häxa så har den traditionellt kodats feminin (Merchant 1994). Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att studier av dessa begreppspar också ger inblick i mäns och kvinnors olika villkor, deras olika möjligheter och förutsättningar i relation till miljöförändringar. Bina Agarwal (1992) visar exempelvis på hur kvinnor i Indien både kan falla offer för, och aktivt motsätta sig miljöexploatering.

I likhet med några av de studier som nämnts ovan föreslår jag att nya insikter om sambandet mellan genus och miljö kan erhållas genom att anamma ett post-materialistiskt (feministiskt) förhållningssätt där kropp och materialitet innehar framträdande positioner. Detta innebär också försök att nå bortom dualistiska tankesätt där män och kvinnor inordnas i över- och underordning tillsammans med begrepp som kultur och natur, förnuft och känsla, medvetande och kropp. Således, medan denna artikel syftar till att belysa sambanden mellan begreppen fluiditet och läckage för att visa på likheter och skillnader mellan kvinnoförtryck och exploatering av miljön, blir läckage samtidigt ett sätt att närma sig en förståelse bortom dualistiska tankesätt. Istället framträder ett betänkligt haltande samband mellan kvinnor och miljö.

Fluiditet

Postmaterialistiska (feministiska) teoribildningar och humanistisk miljöforskning delar många beröringspunkter och genom detta bidrar de också både till att utveckla och utmana varandra. Såväl postmaterialistiska (feministiska) teoribildningar som humanistisk miljöforskning ifrågasätter mänsklighetens autonomi och överlägsenhet i relation till icke-humana aktörer. De diskuterar sambanden mellan antropocentriska och androcentriska perspektiv, samt de marknadsmässiga krafter som i många fall determinerar förhållningssättet till vår miljö. Agarwal exempelvis, noterar att "Både feministiska rörelser och miljörörelser företräder egalitära, icke-hierarkiska system" (1992: 120, författarens översättning). I relation till denna artikels syften kan studier inom humanistisk miljöforskning också bidra till att fördjupa och vidga vår förståelse för den kvinnliga kroppens läckage, och detta genom att visa på alltings ömsesidiga samskapande. Med den kanadensiska miljöforskaren Peter C. van Wyck (2005: viii, författarens översättning): "Dagens ekologiska tankegångar karaktäriseras av tanken på att allt är sammanlänkat. Allt.". På liknande sätt menar Myra Hird (2013: 109, författarens översättning), också hon kanadensisk miljöforskare, att: "Att förstå skapandet av världen som ett samtillblivande av mänskliga och icke-mänskliga aktörer visar [...] på de myriader av relationer utifrån vilka allt liv utgår".

Ytterligare en av beröringspunkterna mellan postmaterialistiska (feministiska) teoribildningar och humanistisk miljöforskning är att de båda förstår materialitet, inte som ett passivt föremål för diskursiva inskriptioner utan som en aktiv medskapare i ständiga tillblivandeprocesser. Materialitetens agentskap har formulerats på olika sätt och genom detta bidragit till mångfasetterade och djuplodade granskningar av fenomenet. En av de mest kända posthumanistiska teoretikerna: Karen Barad (2007) introducerar begreppet *intra-aktiv* för att beskriva materialitetens flytande och samtidigt robusta egenskaper:

Materialitet bör inte betraktas som en given substans; snarare utgör [det] en stabiliserande och destabiliserande process av iterativ intra-aktivitet (2007: 151, författarens översättning)

På liknande sätt använder sig filosofen och genusvetaren Nancy Tuana (2010) av begreppet *viskos porositet* (engelska *viscos porosity*), statsvetaren Jane Bennet (2010) talar om *vibrant matter*, alltså pulserande materialitet, och teoretiker inom ANT använder *fluidity* eller *fluiditet* (se exempelvis de Laet och Mol 2000; Law 2001; Law och Mol 2002). Även om dessa begrepp inte är synonyma med varandra pekar de på olika sätt mot materialitetens inneboende agentskap, dess ständigt omskapande, omvälvande kraft och dess heterogena status som både temporär och robust. De ovanstående begreppen exemplifierar också det ständiga samtillblivandet av sociala och materiella strukturer.

Kanske det område där just begreppet fluiditet – teoretiskt sett – utvecklats mest är ANT. Begreppet användes första gången av Marianne de Laet och Anemarie Mol (2000) i artikeln ”The Zimbabwe bush pump: Mechanics of a fluid technology”. Författarnas analys av en zimbabwisk vattenpump erbjuder banbrytande perspektiv på begreppet fluiditet som ett sätt att fånga objekts föränderliga karaktärer och mer specifikt på hur teknologiska system och innovationer rör sig mellan olika kontexter; hur de smälter in i de miljöer där de för närvarande befinner sig samtidigt som de är flexibla och anpassningsbara, mottagliga nog att flyttas till andra miljöer. Genom detta bidrar författarna också till att utveckla ramverk för fortsatta postmaterialistiska analysmodeller när de förklarar att ”Den fluiditet som utgör pumpens operativa fas inte är föremål för tolkning [utan snarare] integrerad i själva teknologin” (2000: 225, författarens översättning). Att ta allvarligt, materialitetens agentskap – i detta fall genom begreppet fluiditet – är att visa på materialitet som både temporär och robust. Fluiditet beskrivs här just som flexibilitet, anpassningsbarhet och mottaglighet samtidigt som författarna poängterar att:

Den fluiditet som utgör vattenpumpens gränser [...] betyder inte att den är vag eller slumpmässig; att den är var som helst eller vad som helst. [Snarare] definierar vattenpumpens olika gränser ett begränsat antal konfigurationer (2000: 237, författarens översättning)

Fluiditet, i detta fall, innebär alltså en situation, tekno-social mobilisering av ett begränsat antal delar och aktörer snarare än en ospecifik flexibilitet, anpassningsbarhet och mottaglighet. Att vara ”var som helst” och ”vad som helst” skulle göra den zimbabwiska vattenpumpen vag och slumpmässig, något som

inte tycks karaktäristiskt för fluiditet, åtminstone inte enligt de Laet och Mol. En jämförelse kan göras med Tuana som i sin kritik över begreppet fluiditet skriver att:

(det) är alltför benäget att stärka antaganden om öppenhet och möjlighet, negligera rum för motstånd och opposition [och därigenom] den komplexitet genom vilken materialiteters agentskap ofta är involverad i interaktioner som inkluderar, men inte begränsas av, mänsklig agens (2010: 194, författarens översättning)

Samtidigt som Tuanas kritik inte explicit avser de Laet och Mols definition av begreppet fluiditet är det ändå intressant att notera att det Tuana bland annat vänder sig emot är den okänslighet inför materialiteters motstånd som begreppet fluiditet – enligt henne – inbegriper, något som de Laet och Mol också ställer sig kritiska till. Tuanas kritik av begreppet fluiditet resulterar i en samläsning av begreppet *porositet* (engelska *porosity*) och begreppet *viskositet* (engelska *viscosity*) för att visa på materialiteters simultana genomtränglighet och motståndskraft. Men medan Tuanas samläsning av dessa båda begrepp ifrågasätter fluiditet som ett lämpligt verktyg för att förstå materialiteters inneboende motstånd och opposition, relaterar fokus på läckage, på ett mer explicit sätt, till det inneboende motstånd som jag menar redan återfinns hos fluiditet. Med andra ord, samtidigt som Tuanas kritik av begreppet fluiditet är inspirerande för den här artikelns syften ser jag ingen anledning till att avfärda detta begrepp i sin helhet. Istället blir det angeläget att kritiskt granska – och komplettera – fluiditet genom att undersöka läckage som en integrerad och samtidigt särskild del av fluiditet.

Sammanfattningsvis kan sägas att oavsett om fluiditet används som förklaringsmodell för att påvisa tekno-sociala mobiliseringar av ett begränsat antal delar och aktörer, som i fallet med den zimbabwiska vattenpumpen, eller kritiserar för att företräda en förståelse av öppna möjligheter och därigenom negligera motstånd och opposition, drar författarna liknande slutsatser i det att de poängterar vikten av att ta allvarligt det agentskap som utgör materiella begränsningar. Att det råder oenighet kring begreppet fluiditet är alltså tydligt men det är också denna oenighet som gör begreppet så spännande och – som denna artikel föreslår – i behov av komplettering. Tuanas kritik tydliggör hur talet om fluiditet inom postmaterialistiska (feministiska) teoribildningar, samtidigt som det öppnar upp för en fördjupad förståelse för materialiteters inneboende agentskap, också löper risk att förbise vissa delar av detta agentskap. Denna insikt är viktig då den synliggör de normativa strömmar som omger begreppet fluiditet. Det Tuana talar om i termer av

motstånd, opposition och den komplexitet inom vilka materialiteters agentskap är involverad i olika former av interaktion kan, menar jag, med fördel förstås i termer av läckage, ett förslag som också finner empirisk bärighet i Tuanas studie av stormen Katrina, 2005. Med utgångspunkt från de Laet och Mols definition av fluiditet menar jag att genom att begränsa talet om rörlighet till ett flöde i enlighet med ett visst antal konfigurationer osynliggörs flödet i sig som en aktiv del av sitt eget tillblivande. Snarare finns det ett inbyggt motstånd i alla typer av rörelser – liknande Tsings förståelse för friktion – som lätt förbises i talet om fluiditet. Genom att integrera läckage och motstånd i fortsatta analyser av fluiditet så öppnar vi också upp för en bredare förståelse för hur vi betraktar sambandet mellan avfallshantering, kärnavfallsförvaring, dammkonstruktioner och industriella utsläpp och kvinnors kroppar, något som kan bidra till viktiga insikter inom genusvetenskap, posthumanistiska (feministiska) teoribildningar såväl som humanistisk miljöforskning.

Läckage - avfall

Det här stycket tittar närmare på begreppet läckage och dess relation till avfall. På så sätt knyter det också an till, och kan läsas i ljuset av Tsings förståelse av friktion. Läckage återfinns bland annat i studier av Hird (2012, 2013) och van Wyck (2005) för att förstå och analysera nutida hantering av olika typer av avfall. Hird menar exempelvis att ”Den ingenjörsvetenskap som rör deponier fokuserar på att säkerställa att avfall inte läcker” (2012: 458, författarens översättning). Det finns alltså ett starkt samband mellan hantering av deponier och förvar av avfall *och* samtida åtgärder för att förhindra läckage. Hird noterar emellertid att ”Problemet med deponier är att deras förmåga att kontrollera och begränsa [avfall] alltid är temporär; förr eller senare kommer de att svämma över och läcka” (2012: 465, författarens översättning). En liknande formulering återfinns i en av Hirds senare studier där hon noterar att ”Avfall försvinner aldrig; det är aldrig begränsat eller möjligt att slutligt kontrollera” (2013: 114, författarens översättning). Dessa observationer stämmer överens med van Wycks (2005) studie om förvaring av kärnavfall i Carlsbad, New Mexico och hur läckage utgör en ofrånkomlig del av varje försök att ackumulera eller deponera. Den brittiska miljöforskaren Jennifer Gabrys för ett liknande resonemang när hon förklarar att ”Bortförskaffandet av avfall har aldrig visat sig vara en slutgiltig lösning” (2009: 671, författarens översättning). Gabrys använder sig av termen utsläpp (engelska *spill*) för att utmana vår förståelse av kolsänkor – hav, sjöar men också jord och vegetation som absorberar och/eller lagrar kol och växthusgaser, – som del i en metabolisk avfallshanteringsprocess där kol och växthusgaser lokaliseras, absorberas och till viss del också oskadliggörs (och presenteras) i linjära och förutsägbara ordningar.

Istället menar Gabrys att kolsänkor måste förstås som del i, och samskapande av hybrida ekologier, som ”rum för omvandling likväl som för begränsning” (2009: 668, författarens översättning). Gabrys visar också på ett träffande sätt hur det vi betraktar som utsläpp och föroreningar förändras över tid och rum:

Föroreningar är inte en statisk kategori, och vad vi betraktar som föroreningar har en tendens att förändras över tid och rum (2009: 668, författarens översättning)

Studierna av Hird, van Wyck och Gabrys är intressanta på så sätt att de visar på sambandet mellan avfall (engelska *waste* eller *spill*) och läckage. Även om avfall inte läcker *per se*, så tycks *hotet om* läckage allestädes närvarande då läckage alltid sker någon gång, någonstans. Det är detta konstanta hot som gör slutgiltiga lösningar på hantering av avfall, kärnavfall och luftföroreningar omöjliga. Med utgångspunkt från ovanstående studier tycks läckage vara liktydigt med avfall i rörelse. Gabrys noterar exempelvis att:

Utsläpp är ett sätt att beskriva rörelser och utbyten av avfall som inte rättar sig efter en tydlig riktning eller ett distinkt nätverk utan snarare ger uttryck för mer formlösa och splittrande geografier (2009: 666, författarens översättning)

I likhet med läckage utgör alltså utsläpp det oformliga, det orediga, det som inte uttrycker en tydlig riktning eller ansluter sig till ett distinkt nätverk. Samtidigt blir det viktigt att komma ihåg att läckage och utsläpp också rutinmässigt inordnas under olika former av mätbarhet, skalbarhet och hanterbarhet, och detta som ett sätt att begripliggöra dem och därigenom iscensätta (och legitimera) olika typer av åtgärder. Det sker alltså en socio-materiell omförhandling i relation till läckage och utsläpp som inbegriper både materiella och diskursiva praktiker. Här blir en postmaterialistisk ansats viktig då den visar på läckage som aktivt omformande av material; varken läckage eller fluiditet kan ses som enbart föremål för kulturella inskriptioner. Snarare är de aktiva medskapare av sina egna rörelser; det som läcker förvandlas också till avfall:

Avfall har möjlighet att gäckas och överstiga, inte bara de kategorier genom vilka vi förstår det, men också de fysiska begränsningar som påbjudits det, [och på så sätt] har [det] kapacitet att agera på samhället på intressanta och överraskande sätt” (Moore 2012: 13, författarens översättning)

På liknande sätt som Tsings förståelse av friktion, pekar Hird, van Wyck och Gabrys på läckage och utsläpp som självklara delar av det system som också syftar

till att förhindra dem. Denna insikt kan bidra till en fördjupad förståelse för hur vi betraktar läckage när det kommer till kvinnors kroppar.

Koppling mellan läckage, fluiditet, kropp och avfall

Med utgångspunkt från Mary Douglas, Michel Foucault och Susan Hekman fokuserar det här stycket på kopplingen mellan läckage, fluiditet, kropp och avfall. Med detta hoppas jag kunna visa på hur kroppar ofta, men inte alltid, likställ(t)s med kvinnors kroppar och hur dessa kroppar också beköna(t)s genom talet om läckage. Detta samtidigt som mäns kroppar i stor utsträckning ta(git)s för givna som väldefinierade och kontrollerade entiteter.

Mary Douglas klassiska studie *Renhet och fara* (2004) diskuterar de ritualer – religiösa, medicinska eller sanitära – som omger orenhet och hygien och hur dessa också är del i skapande av (en specifik typ av) ordning. Smuts intar en framträdande position i Douglas analys och då specifikt som en rumslig kategori. Douglas (2004) uppmärksammar också smutsens tveeggade status då den är del av själva det klassificeringssystem som den hotar. Detta uttalande visar på smuts, inte bara som skadligt utan också som skapande i det att smuts används som en biprodukt i skapandet av ordning. Även om Douglas inte anammar ett explicit genusperspektiv blir hennes studie viktig för denna artikels syften då hon visar på hur föreställningar om orenande används ”för att binda män och kvinnor vid deras tilldelade sociala roller [...]” (2004: 199). De senare delarna av Douglas studie visar också på bekönade skillnader när det kommer till kropp, avfall och de ritualer som skapas för att hantera dessa. Här beskrivs kroppen som centrum för all symbolik rörande orenande. ”Det finns knappast något orenande som inte har någon ursprunglig fysiologisk anknytning” menar Douglas (2004: 229) och visar på utdrag ur bland annat Gamla testamentet där föreställningen om helighet materialiserades i en kroppslig helhet som innebar avlägsnande och avskiljande av kroppsuttömningar. Här lyfts även frågor kring kroppsvätskor såsom könsvätskor, menstruation och barnsbörd men även blod från lik.

I *Sexualitetens historia* (2002) skriver Foucault att från och med 1700-talet, och då som ett led i stärkandet av särskilda mönster för vetande och makt, utvecklades också en hysterisering av kvinnokroppen. Kroppen, och då specifikt den kvinnliga kroppen har således varit ett omdiskuterat fenomen under en lång tid; den har mätts, vägts, dissekerats, kontrollerats och medicinerats samtidigt som den varit tämligen frånvarande i termer av aktiv agent. Detta sätt att se på kroppen – som diskursiv konstruktion, som föremål för representation och tolkning – återfinns också inom postmodernistisk feministisk analys men då som ett sätt att undvika att befästa androcentriska antaganden om sambandet mellan kvinna, natur och (därigenom undergiven) kropp och man, kultur och (därigenom överordnat)

medvetande. Hekman förklarar att "I motsats till män har kvinnor aldrig tillåtits frigöra sig från kropp och biologi", (2010a: 25, författarens översättning) och på ett liknande sätt noterar Will H. Courtenay (2000) att män i större utsträckning än kvinnor har möjlighet att frigöra sig från de sexuella och sociala konnotationer som rör deras kroppar.

Även om kroppen som levd upplevelse har diskuterats inom fenomenologi (se exempelvis Merleau-Ponty 2002; Ahmed 2006) har det saknats en mer utbredd förståelse för dess agentskap och materialitet. Som Hekman skriver: "många feminister har omfamnat det diskursiva på bekostnad av det materiella" (2010b: 87). Därmed har vissa feministiska teoribildningar också haft svårt att inleda dialoger med bland annat medicinsk vetenskap:

Att fokusera uteslutande på representationer, ideologier, och diskurser [...] gör det nästan omöjligt för feminism att engagera sig i medicin eller vetenskap på innovativa, produktiva eller bekräftande sätt [...] (Aliamo och Hekman 2010: 4, författarens översättning)

Inom postmaterialistiska feministiska analysmodeller har diskussioner om materialitet och kropp emellertid funnit nya ingångar och detta på sätt som också bryter mot många av de dualistiska tankesätt som dominerar dagens västerländska samhälle. Barad exempelvis, talar om "de *materialiserande* effekterna av gränsdragningar mellan människor och icke-människor" (2012: 31, författarens översättning, författarens anmärkning). På så sätt lyfter hon fram dualistiska begrepp som *effekter* av de agentiella snitt (engelska *agential cuts*) som determinerar och determineras av olika socio-materiella situationer. Annorlunda uttryckt, istället för att motsätta sig, försöka suddas ut eller invertera dualismer (strategier som alla förutsätter dessa som utgångspunkter) betraktar Barad dualismer som situationella effekter.

Till skillnad från exempelvis postmoderna feministiska teoribildningar söker postmaterialistiska feministiska teoribildningar att visa på kroppen som en aktiv del i sitt eget tillblivande, samtidigt som de också förstår kroppen som bekönad och därmed del i rådande könsmaktsordningar:

Frågor om sexuella egenheter, frågor om vilka typer av kroppar och om deras skillnader, avkastningar och konsekvenser, kan uttryckas på sätt som tydligare visar på, problematiserar och omformulerar kvinnors sociala underordning gentemot män (Grosz 1994: viif, författarens översättning)

Elizabeth Grosz uppmanar oss alltså att ta kropp och sexualitet på allvar, inte bara för att demonstrera, utan också för att problematisera och omformulera

kvinnors underordning. Men Grosz stannar inte bara vid en analys av den bekönade och sexualiserade kroppen; hon visar också på hur kroppsvätskor i hög grad bidrar till att beköna och sexualisera kroppar: "[K]vinnors kroppslighet beskrivs som ett tillstånd av läckage" (1994: 203, författarens översättning). Genom Grosz kan vi alltså förstå läckage som något som främst kommit att beröra (och besvära) kvinnors kroppar och då främst i form av menstruation (Schott 1991; Lee och Sassen-Coen 1996; Fingerson 2006), men också urin (Pauls med flera 2008), laktation (Grosz 1994) och på senare tid silikon från bröstimplantat (Davies 1995). Med Grosz blir det tydligt att det "[F]ortfarande finns en allmän förståelse av den kvinnliga kroppen i termer av en kropp som läcker [...]" (1994: 204, författarens översättning). Detta uttalande visar på hur fluiditet och läckage måste förstås, både som bekönade och politiserade i det att vissa rörelser tycks ovälkomna och andra inte: "Blod, kräkningar, saliv, slem, var, svett, tårar, menstruationsblod och sädesvätska, läcker, flödar, passerar under olika former av kontroll" (Grosz 1994: 195, författarens översättning). Den bekönade

Vissa kroppsvätskor läcker helt enkelt inte. Spermia exempelvis.

och politiska aspekten av flöde av kroppsvätskor märks också tydligt om en betraktar begreppet sekret (engelska *secrete*), som i betydelsen av hemlig (engelska *secret*) just hänvisar till olika typer av (ovälkomna)

kroppsvätskor. Kopplingen mellan sekret och kvinnors kroppar märks inte minst i M Kenyon Bullards (1974) antropologiska studie av intersexuella äktenskap i Belize, Centralamerika under 1970-talet. I sina försök att stärka äktenskapet (och i sin tur säkerställa en ekonomiskt tryggad position) visar Bullard hur gifta kvinnor – genom så kallade "metoder av hängivenhet" – kan använda sina egna kroppssekret (urin och menstruationsblod) i matlagning. Detta sätt att inkorporera delar av sig själv i sin make för att därigenom undvika skilsmässa och ekonomisk utsatthet utgör del av vad som betraktas som magiska ritualer. Som sådant är dessa ritualer också något som måste hållas hemliga för män: "Stor ansträngning går åt att hemlighålla dessa praktiker då vilken man som helst skulle reagera våldsamt om han fick reda på dem" (Bullard 1974: 262, författarens översättning). Detta uttalande visar inte bara på kopplingen mellan kvinnors kroppar och ovälkomna kroppsvätskor såsom urin och menstruationsblod; det skvallrar också om det intima sambandet mellan begreppet "sekret" och begreppet "hemlig".

För att återgå till Grosz studie är det vidare intressant att betrakta hur sambandet mellan avfall och läckage, som jag nämnde ovan, också kan ses i relation, specifikt till kvinnors kroppar. Således, medan läckage kan förstås som ett misslyckande när det kommer till hantering av avfall: kroppsvätskor likväl som sopor, kärnavfall och luftföroreningar så gäller inte detta alla kroppsvätskor. Vissa kroppsvätskor läcker helt enkelt inte. Spermia exempelvis. Här rörande från mäns kroppar har spermia

– speciellt under 1500-talet och framåt – setts som en aktiv, formbildande kraft som förändrar både den mottagande kvinnan och det eventuella fostret (Merchant 1994). Vid fortplantning har kvinnan alltså endast antagits bidra med passiv materia och alltså inte ansetts medverka till själva avlandet. Spermans status är alltså icke-förorenande, i jämförelse både med menstruation och med exkrementer, något som Grosz (1994) också påpekar när hon skriver att olika kroppsvätskor är föremål för olika former av (social) kontroll. Med utgångspunkt från Merchants studie är det tydligt att mäns kroppar inte läcker; istället flödar de, transcenderar, överskrider både sig själva och andra(s). Jag nämnde också ovan att mäns kroppar ofta beskrivs i termer av fasta, kontrollerade och väldefinierade tillstånd (Courtenay 2000). Susan M. Alexander exempelvis, visar hur tidskrifter såsom *Men's Health* lyfter fram vikten av att bygga och underhålla en hård kropp medan tidskrifter såsom *Cosmopolitan* – som också riktar sig till kvinnor – lyfter fram vikten av en smal kropp (2003). Mot bakgrund av ovanstående exempel menar jag att läckage likväl som fluiditet har bekönade konnotationer:

Kan det vara så att i Väst, under vår tid, har den kvinnliga kroppen konstruerats [...] som en läckande, okontrollerbar, sipprande vätska; som ett formlöst flöde; som klibbig, insnärjande, utsöndrande; som i avsaknad, inte bara av fallos utan även en kontroll över det egna självet (Grosz 1994: 203, författarens översättning)

Inom många västerländska beskrivningar tycks alltså kvinnors kroppar liktydigt med avsaknaden, inte bara av fallos men också av en tydlig definition och självbehärskning men också självkontroll och självstyre. Det egna självet löper amok och kvar finns det läckande, formlösa flödet. Genom detta tydliggör Grosz (1994) hur den kvinnliga kroppens läckage innebär ett hot mot ordningar. Liknande resonemang återfinns både hos Hird, van Wyck och Gabrys fast då i relation till avfall och utsläpp. I sin studie använder ju Gabrys till och med begreppet formlös för att beskriva läckage av avfall. Läckage som ett formlöst flöde står också i stark kontrast till de Laet and Mols definition av fluiditet som ett begränsat antal konfigurationer. Därmed tycks det utgöra ett större hot mot ordningar. Samtidigt, som också nämndes ovan, är läckage föremål för olika typer av åtgärder – som ett sätt att begripliggöra och därmed hantera – och detta oavsett om det relaterar till avfallshantering, kärnavfallsförvaring, översvämningar, luftföroreningar eller kvinnors kroppar. I samtliga fall blir det viktigt att vidta åtgärder, exempelvis i form av högre dammar, säkrare deponier, utsläppsskatter eller olika typer av sanitetsskydd. På så sätt kan en jämförelse av hur begreppet läckage använts inom genusvetenskap, postmaterialistiska teoribildningar och humanistisk miljöforskning

visa på kopplingen mellan kropp, läckage och miljö. I sin studie av kolsänkor kopplar Gabrys exempelvis ihop kolsänkor och mer generellt reservoarer med människors kroppar: ”På samma sätt är våra kroppar sänkor, reservoarer och förstärkare av föroreningar [...]” (2009: 667, författarens översättning). Gabrys visar dessutom på det ömsesidiga tillblivandet av reservoar och kropp; hur de blir till i relation till varandra, och detta just *på grund av* läckage eller med Gabrys vokabulär, utsläpp: ”När avfall intensifieras [...] [s]prider det sig, från miljö till kroppar, det svarar mot, förstärker, och ansamlas i organismer” (2009: 677, författarens översättning). Läckage (i detta fall härrörande från avfall i rörelse) är alltså också det som binder samman kropp och miljö. Även Merchant beskriver hur den mänskliga kroppen – och då specifikt dess kroppsvätskor – har liknats vid naturens flöden. Hon exemplifierar med Leonardo da Vinci som likställde jordens avföringssystem med människans avföringssystem. Med detta sagt är det intressant att fundera kring hur denna liknelse ibland har begränsats till att uteslutande beröra kvinnors kroppar och ibland omfattat mänskligheten i sin helhet. När och varför detta har skett är naturligtvis ingen slump utan har snarare tjänat politiska (androcentriska) syften. Som exempel kan nämnas menstruation. I boken *Girls in power: Gender, body, and menstruation in adolescence* (2006) skriver Laura Fingerson om menstruation som en viktig del av underhåll av sociala relationer, alltså tvärtemot den gängse förståelsen av menstruation som den individuella kvinnans angelägenhet. Som ett led i detta påpekar

Fingerson (2006) att menstruation måste förstås, inte bara som skamfyllt utan också som en källa till makt, något som flickor aktivt använder för att positionera sig i sociala samspel med pojkar. Men samtidigt som menstruation kan förstås som en källa till makt är skam något som utgör en stor del av kvinnors och flickors förhållningssätt till det samma. Fingerson (2006: 15, författarens översättning) skriver exempelvis att ”en stor del av det arbete som flickor utför för att hantera menstruation går ut på att dölja det faktum att de menstruerar från andra”. Detta, fortsätter Fingerson uppnår flickorna exempelvis genom att ”säkerställa att *de* inte läcker genom sina kläder” (2006: 15, min översättning, min anmärkning). Det är oklart om ordvalet ”de” är Fingersons egna eller hennes informanternas, men likväl är det intressant då det pekar mot flickornas kroppar som läckande. Det är alltså skam över att läcka som avses, och eftersom läckaget här personifieras i termer av det egna jaget blir skammen också en skam över detta jag. Således, då menstruation beskrivs i termer av läckage eller *leakage* tycks den viktigaste uppgiften för flickorna (som individuellt ansvariga) vara att *inte läcka* och för menstruationen att *inte synas*.

Fingersons studie är intressant då den pekar mot de bekönade aspekterna av läckage. Samtidigt är det viktigt att denna förståelse inte stannar vid ett upprepande av män och kvinnor som givna kategorier. Genom att ta spjärn mot humanistisk miljöforskning och postmaterialistiska teoribildningar har denna artikel sökt att visa på hur läckage inte begränsas till kvinnors kroppar, utan berör det konstanta hot som följer med

miljöexploatering. I förlängningen pekar också detta mot samtyllblivandet av kropp och miljö. Med Gabrys blir det exempelvis tydligt hur läckage länkar samman människors kroppar med olika typer av reservoarer; flödet begränsas inte till att beröra dessa reservoarer utan sveper med sig, och förändrar, mänskliga kroppar. Här blir Tsings förståelse av friktion som grundläggande för att generera rörelse, också viktig då den pekar mot det inneboende motstånd som återfinns i varje rörelse, men som jag menar blir synligt först i relation till läckage. På så sätt kan förståelsen för läckage också hjälpa oss att bättre förstå det komplexa sambandet mellan genus och miljö.

Avslutande diskussion

Avslutningsvis återvänder jag till det inledande syftet med denna artikel: att visa på att begreppet fluiditet behöver kompletteras med begreppet läckage, och detta för att belysa praktiker av förtryck och exploatering i relation till genus och miljö. Det första som slår mig, när jag läser texten baklänges, är att dominans av kvinnor såväl som miljöexploatering inte endast är rotat i idéer och representationer utan även i materialitet och praktiker (Agarwal 1992). Det är också i materialitet och praktiker som jag menar att möjligheten finns att nå bortom dualistiska tankesätt och i förlängningen visa på en fördjupad förståelse av relation mellan genus och miljö, en förståelse som ligger bortom en ensidig reproduktion av existerande genusordningar där män och kvinnor inordnas i över- och underordning tillsammans med begrepp som kultur och natur, förnuft och känsla, medvetande och kropp.

I det följande sammanfattar jag de tre huvudsakliga erfarenheterna från denna artikel som på olika sätt närmar sig frågan om läckage.

Det privata, det offentliga och det globala

Jag nämnde inledningsvis att tidigare studier inom humanistisk miljöforskning pekar på läckage och utsläpp som självklara delar av det system som också syftar till att förhindra dem; en insikt som kan bidra till en fördjupad förståelse för sambandet mellan hur vi betraktar läckage när det kommer till kvinnors kroppar. När det kommer till kvinnokroppen, har läckage, såsom urinläckage och menstruation, nästan uteslutande formulerats i termer av en privat angelägenhet. I Fingersons studie exempelvis, beskrivs läckage av menstruationsblod i termer av att "jag" läcker. Här blir humanistisk miljöforskning viktig och då exempelvis studierna av Hird, van Wyck och Gabrys men också Ulrich Becks klassiska bok *Risk Society. Towards a new modernity* (1992). Gemensamt för dessa är att de visar på hur olika typer av läckage och föroreningar tenderar att spridas, inte bara mellan organismer men också över nationsgränser. Således tycks det mig som om vi är mer skolade till att tänka kring miljöförstörelse i termer av läckage som en global angelägenhet, än de sätt på vilka vi tänker kring läckage i relation till kvinnokroppen. Samtidigt som läckage blir viktigt att märka ut och kartlägga när det kommer till avfallshandling, kärnavfallsförvaring, dammkonstruktioner och industriella utsläpp så blir den kvinnliga kroppens läckage individualiserat och skammen över det senare

gör det ännu svårare att förstå läckage i termer av ett socialt fenomen. Detta säger också något om kvinnokroppen som en individuell behållare. Här återfinns alltså en tydlig skillnad mellan miljö och kvinnors kroppar. Medan de senare individualiseras, *reduceras* till sitt eget läckage – det är de (kropparna eller jaget) som läcker – tycks den förra istället vara *utsatt* för olika former av läckage. Här är det alltså en specifik typ av avfall eller förorening som läcker, något som också syftar till att särskilja (tanken på en orörd) miljö från läckage. Förståelsen av miljön som *utsatt för* läckage gör den också till föremål för såväl regleringar och lagstiftningar som räddningsaktioner. Men vi räddar inte kvinnokroppen; den är sitt eget läckage på ett helt annat sätt än de läckage vi identifierar i relation till miljö och vi förväntas också, på olika sätt, ta ansvar för detta läckage. Läckage, i termer av bristande vattendammar, luftföroreningar, toxiner som sprids från deponier till grundvatten och utsläpp av kärnavfall, formuleras alltså i termer av en extern påverkan, samtidigt som vi inte får glömma bort att olja, plast och kärnbränsle också är delar av (och har sitt ursprung i) den miljö som de hela tiden riskerar att kontaminera. På samma sätt som exempelvis menstruation är intimt förbunden med kvinnors kroppar är olja, plast och kärnbränsle på intet sätt externa eller främmande i relation till den miljö som de riskerar att kontaminera.

Intimiteten mellan kropp och miljö

Ytterligare en förtjänst med humanistisk miljöforskning i relation till den kritiska diskussion som denna artikel initierat är

att den visar på intimiteten mellan kropp och miljö (se exempelvis Gabrys 2009; Tuana 2010). Jag har tidigare diskuterat Gabrys studie som visar på det ömsesidiga tillblivandet mellan reservoar och kropp. I sin studie om stormen Katrina 2005, och konsekvenserna av det giftiga avfall som läckte ut i grundvatten och vidare till mänskliga kroppar ifrågasätter Tuana – på liknande sätt – de ontologiska uppdelningarna mellan mänskliga och icke-mänskliga kroppar: ”Gränserna mellan vårt kött och köttet av den värld som vi lever i och är porös” (2010: 198, författarens översättning). Här blir läckage (av giftigt avfall) det som också binder samman mänskliga och icke-mänskliga kroppar. Läckage är alltså långt ifrån ett dilemma för kvinnors kroppar, det sträcker sig till att beröra inte bara andra mänskliga kroppar utan flyter ut till att beröra de sätt på vilka vi hanterar olika typer av avfall och luftföroreningar. Detta, med Tuanas ord, porösa tillstånd kompliceras av att majoriteten av New Orleans invånare lever under vattennivån. Att leva under vattennivån, menar Tuana, är något som möjliggörs just genom att betrakta läckage som ett undantag, som det oväntade. Och ändå, trots att de efterföljande rapporterna från New Orleans betonade just överraskning och förvåning över katastrofen är stormen Katrina och läckagen i New Orleans dammar knappast att betrakta som förvånande eller överraskande, något som Tuana tydligt visar. Läckage, menar jag, kan inte ens betraktas som troliga eller möjliga utan måste snarare ses som oundvikliga scenarion, som nödvändiga delar i det system som gör sitt bästa

för att behålla och sluta tätt. I studien ”När det brister – en studie av dammsäkerhet och säkerhetsarbete mot översvämningar längs Skellefte- och Umeälven” för Annika Idenfors (2012) ett liknande resonemang när de skriver att dammbrott i de dammar som byggs i anslutning till vattenkraftverk inte tillhör ovanligheterna; tvärtom visar internationell statistik på att det sker mellan ett och två dammbrott per år i de större dammarna, och betydligt oftare i mindre dammar. Som exempel kan nämnas den gruvdamm som brast i Brasilien hösten 2015 där mellan tio och tjugo människor dödades när en flod av giftigt avfallsvatten dränkte en by i delstaten Minas Gerais.

Den regelbundenhet med vilka dammbrott sker står i skarp kontrast, både till de amerikanske mediernas användning av begrepp som *chock*, *övertäckning* och *förvåning* i sina rapporteringar om stormen Katrina, och till Vännäs kommun som helt enkelt utgår från att de dammar som återfinns längs Umeälven inte kommer att brista (Idenfors 2012). Med utgångspunkt från förståelsen av läckage som oundvikligt och nödvändigt kan detta förhållningssätt tyckas aningen naivt, och speciellt i ljuset av dammbrottet i delstaten Minas Gerais, Brasilien. Samtidigt blir det, som jag också nämnde ovan, ett sätt för invånarna i Vännäs kommun, i Minas Gerais likväl som i New Orleans, att leva tillsammans med det uppdämda vattnet. Som en av informanterna i Idenfors studie: kommunens invånare kan uppleva otrygghet om de får information om riskerna i samband med säkerhetsarbete vid dammarna. Paralleller kan dras till Tuanas studie av stormen Katrina och situationen i New Orleans: att

leva *med* vatten, att leva *under* vattennivån och att på så sätt leva *i* (det oundvikliga och nödvändiga) läckaget.

Läckage som aktör

Den tredje erfarenheten spinner vidare på ovanstående diskussion om möjligheterna att leva med, under och i, snarare än att distansera sig ifrån läckage. Denna förståelse tar också allvarligt materialiteters agentskap. Som ett exempel kan nämnas Merchants (1994) studie där hon diskuterar de träskmarker i England som under 1600-talet dikades ut, trots protester från de människor som bodde vid, och livnärde sig på dessa marker. Här visar Merchant också på det nära sambandet mellan klasskonflikter och förändring av ekosystem. Utdikningen av dessa träskmarker fick inte bara stora konsekvenser för de fåglar och fiskar som återfanns där; Merchant beskriver bland annat hur vinteröversvämningar – i sig själva högst okontrollerbara – tjänade de invånare som bodde vid träskmarkerna genom att göra sommarängarna mer fruktbara. Här tog en alltså tillvara på, och lärde sig därmed att leva med, den produktiva kraften i översvämningarna, snarare än att betrakta dem som intervenerande undantag. Merchants exempel kan med fördel ses, både i ljuset av Tuanas studie om stormen Katrina 2005 och i studien av Idenfors, men framför allt i Gabrys studie om kolsänkor och då speciellt hennes förståelse av avfall, som aktiv materialitet (engelska *active matter*): ”Aktiv materialitet rinner över gränser” (2009: 679, författarens översättning). Avfallens agens är, som också diskuterades ovan, alltså intimt förbundet med läckage, och tillsammans

bildar de ett rekursivt händelseförlopp där avfall både definierar och definieras av läckage. Samtidigt som det som läcker förvandlas till avfall - i själva läckandet blir avfallet till – determinerar också avfall själva läckaget. Således, medan läckage såväl som avfall till viss del kan betraktas som föremål för sociala inskriptioner – det vi betraktar som utsläpp och föroreningar förändras över tid och rum – är det i det rekursiva händelseförloppet mellan läckage och avfall viktigt att också se läckage som en aktör. I ljuset av detta, Grosz förståelse av hur olika kroppsvätskor blir föremål för olika former av kontroll tycks främst beröra social kontroll, menar jag att denna kontroll inte bara är social utan snarare en inneboende del i själva flödet. Med andra ord, (kroppsvätskors rörelse utgör sin egen kontroll och det är också detta som definierar det som fluiditet eller läckage. Med bakgrund mot ovanstående föreslår jag att flödets agens syns bäst när det löper amok, när det blir till läckage. Jag menar att det är också genom att betrakta läckage som flödets bekönade, och högst politiserade karaktärer kommer fram. Läckage måste härigenom förstås som en aktiv, inneboende, och ytterst motspänstig, del av varje försök att stänga inne och omsluta. Med utgångspunkt från ovanstående diskussion vill jag koppla tillbaka till Tsings studie och då särskilt hennes användning av friktion. Jag menar att det finns ett inneboende motstånd i läckaget – i rörelsen i sig – som tenderar att förbises i talet om fluiditet. Annorlunda uttryckt, läckage kan inte enbart förstås i termer av ett begränsat set av konfigurationer, som de Laet och Mols definition av fluiditet gör gällande. Medan läckage – i likhet med fluiditet – omformas och omstöps i relation, både till sociala strukturer, dess materiella sammansättning (kärnavfall, hushållsavfall, toxiner eller koldioxid) samt till den kontext som omsluter den (jord, deponier, luft, övrigt avfall) bär det förra också sitt eget motstånd. På samma sätt som Tsings förståelse av friktion visar oss att motstånd är en inneboende del av rörelse, vill läckage visa på de sätt på vilka materialiteters agentskap är involverad i olika former av interaktion, inklusive motståndspraktiker, avsmak och opposition. Speciellt i relation till avfall erbjuder läckage en förståelse av de konstanta omförhandlingspraktiker som sker när avfall både definierar och definieras av läckage.

Tack

Tack till Anna Johansson, HUMlab, Umeå universitet för värdefulla kommentarer på detta manuskript. Tack till Jenny Jarlsdotter Wikström, Institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet för entusiasm och lästips. Tack till de anonyma granskarna samt gästredaktörerna för *TGV:s* specialnummer. Tack till gästredaktörerna för detta specialnummer för den insiktsfulla formuleringen om synliggörandet av de normativa strömmar som omger begreppet fluiditet.

Referenser

- Agarwal, Bina (1992) The gender and environment debate: Lessons from India. *Feminist Studies* 18(1): 119-158.
- Ahmed, Sara (2006) *Queer phenomenology: Orientations, objects, others*. Durham: Duke University Press.
- Alexander, Susan M. (2003) Stylish hard bodies: Branded masculinity in "Men's Health" Magazine. *Sociological Perspectives* 46(4): 535-554.
- Aliamo, Stacey och Hekman, Susan (2010) Introduction: Emerging models of materiality in feminist theory. Aliamo, Stacey och Hekman, Susan (red) *Material feminisms*. Bloomington och Indianapolis: Indiana University Press: 1-19.
- Barad, Karen (2007) *Meeting the universe halfway. Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Durham and London: Duke University Press.
- Barad, Karen (2012) Nature's queer performativity. *Kvinder, Køn & Forskning* (1-2): 25-53.
- Bauman, Zygmunt (2000) *Liquid modernity*. Cambridge, Oxford och Malden: Polity Press.
- Beck, Ulrich (1992) *Risk society. Towards a new modernity*. London: Sage Publications.
- Bennett, Jane (2010) *Vibrant matter. A political ecology of things*. Durham och London: Duke University Press.
- Bullard, Kenyon, Mary (1974) Hide and secrete: Women's sexual magic in Belize. *The Journal of Sex Research* 10(4): 259-265.
- Courtenay, Will H. (2000) Constructions of masculinity and their influence on men's well-being: A theory of gender and health. *Social Science & Medicine* 50(10): 1385-1401.
- Davies, Kathy (1995) *Reshaping the female body. The dilemma of cosmetic surgery*. London och New York: Routledge.
- Douglas, Mary ([1966] 2004) *Renhet och fara. En analys av begreppen orenande och tabu*. Nora: Nya Doxa.
- Fingerson, Laura (2006) *Girls in power: Gender, body, and menstruation in adolescence*. Albany: State University of New York Press.
- Foucault, Michel (2002) *Sexualitetens historia. Band 1. Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos.
- Gabrys, Jennifer (2009) Sink: the dirt of systems. *Environment and Planning D: Society and Space* 27(4): 666-681.
- Grosz, Elizabeth (1994) *Volatile bodies. Toward a corporeal feminism*. Bloomington och Indianapolis: Indiana University Press.
- Hekman, Susan (2010a) *The material of knowledge. Feminist disclosures*. Bloomington och Indianapolis: Indiana University Press.
- Hekman, Susan (2010b) Constructing the ballast: An ontology for feminism. Aliamo, Stacey och Hekman, Susan (red) *Material feminisms*. Bloomington och Indianapolis: Indiana University Press.
- Hird, Myra (2012) Knowing waste: Towards an inhuman epistemology. *Social Epistemology* 26(3-4): 453-469.
- Hird, Myra (2013) Waste, landfills, and an environmental ethic of vulnerability. *Ethics & the Environment* 18(1): 105-124.
- Idenfors, Annika, Sandström, Camilla, Hanberger, Anders, Öhman, May-Britt och Thunqvist, Eva-Lotta (2012) *När det brister - En studie av dammsäkerhet och säkerhetsarbete mot översvämningar längs Skellefte- och Umeälven*. Umeå: Umeå universitet.

- Kristeva, Julia (1982) *The powers of horror: An essay on abjection*. New York: Colombia University Press.
- de Laet, Marianne och Mol, Annemarie. (2000) The Zimbabwe bush pump: Mechanics of a fluid technology. *Social Studies of Science* 30(2): 225-263.
- Lee, Janet och Sassen-Coen, Jennifer (1996) *Blood stories: Menarche and the politics of the female body in contemporary U.S. society*. London och New York: Routledge.
- Merchant, Carolyn (1994) *Naturens död. Kvinnan, ekologin och den vetenskapliga revolutionen*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- Merleau-Ponty, Maurice ([1945] 2002) *The phenomenology of perception*. London och New York: Routledge.
- Moore, Sarah. A. (2012) Garbage matters: Concepts in new geographies of waste. *Progress in Human Geography* 36(6): 780-799.
- Nightingale, Andrea (2006) The nature of gender: Work, gender, and environment. *Environment and Planning: Society and Space* 24(2): 165-185
- Pauls, Rachel N., Occhino, John A. och Dryfhout, Vicki L. (2008) Effects on pregnancy on female sexual function and body image: A prospective study. *The Journal of Sexual Medicine* 5(8): 1915-1922.
- Schott, Robin May (1991) Att återupprätta det kroppsliga – för en feministisk materialism. *Tidskrift för Genusvetenskap* 10(4): 14-25.
- SAOL (*Svenska Akademiens Ordlista*) (2006)
- Sörlin, Sverker (2012) Environmental humanities: Why should biologists interested in the environment take the humanities seriously?, *BioScience* 62(9): 788-789.
- Tsing, Anna, Lowenhaupt (2005) *Friction. An ethnography of global connection*. Princeton och Oxford: Princeton University Press.
- Tuana, Nancy (2010) *Viscous porosity: Witnessing Katrina*. Aliamo, Stacey och Hekman, Susan (red) *Material feminisms*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- van Wyck, Peter C. (2005) *Signs of danger. Waste, trauma, and nuclear threat*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press.

Nyckelord

Genus, fluiditet, läckage, kropp, miljö

Jennie Olofsson

HUMLab

Umeå universitet

901 87 Umeå

E-post: jennie.olofsson@humlab.umu.se